

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 5 • Haziran 2022 • 183-192
Issue: 5 • June 2022 • 183-192

Dokuz Yüz Katlı İnsan: Tasavvuf ve Ben Ötesi Psikolojisi

- Merter, M. (2017). *Dokuz Yüz Katlı İnsan: Tasavvuf ve Ben Ötesi Psikolojisi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları. (452 s.)
Merter, M. (2017). *Nine Hundredfold Human: Sufism and Transpersonal Psychology*. İstanbul: Kaknüs Publishing. (452 p.)
ISBN: 978 -975-256-096-3

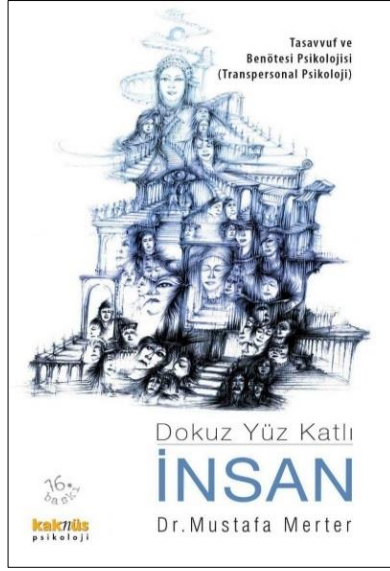
Gülçin Öntan

Yüksek Lisans Öğrencisi
Balıkesir Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: ontangulcin@gmail.com
Orcid: 0000-0003-0406-7977
Balıkesir / Türkiye

MA Student
Balıkesir University
Institute of Social Science
E-mail: ontangulcin@gmail.com
Orcid: 0000-0003-0406-7977
Balıkesir / Turkey
doi: 10.56432/tmdrd.1101037

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received 09 Nisan 2022 • 09 April 2022
Kabul Tarihi • Accepted 29 Nisan 2022 • 29 April 2022

Ö z e t

Bu çalışma, psikiyatr Mustafa Merter'in ben-ötesi psikolojisi ekseninde yazdığı "Dokuz Yüz Katlı İnsan" adlı kitabın incelenmesini amaçlamaktadır. Merter, psikoloji ile maneviyatı harmanladığı söz konusu bu eserinde, transpersonal psikoloji perspektifinden modern insanın içinde bulunduğu varoluşsal sıkıntılara ilişkin İslam tasavvuf öğretisinin zengin kaynaklarından yararlanarak Batı ve Doğu düşüncesinin buluştuğu ortak bir zeminde okuyucuya farklı bir insan betimlemesi sunmaktadır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Tasavvuf
Transpersonal psikoloji • Nefs psikolojisi • Sosyoterapi

A b s t r a c t

This study aims to analyze the book titled "The Nine Hundredfold Man" written by psychiatrist Mustafa Merter on the axis of transpersonal psychology. In this work in which he collates psychology and spirituality, Merter presents a different human description to the reader on a common ground where Western and Eastern thought meet by making use of the rich sources of Islamic sufism regarding the existential problems of modern humans from the perspective of transpersonal psychology.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Sufism
Transpersonal psychology • Nafs psychology • Socioterapy

1947 yılında İstanbul'da doğan Mustafa Merter, ilkokulu Cihangir'de, ortaokulu Avusturya Lisesinde okudu. Orta üçüncü sınıftan sonra İsviçre'de St. Moritz'de Montalya Lisesine ve daha sonra Lemania Lisesine devam ederek 1969 yılında İsviçre Federal Lise Diplomasını aldı. Daha sonra Lozan Tıp Fakültesinde tıp tahsilini tamamlayıp, 1975 yılında mezun oldu. Almanya'da iki sene dâhiliye asistanlığı yaptıktan sonra İsviçre'ye dönerek psikiyatri uzmanlık eğitimine başladı. Zürih Üniversitesine bağlı Burghölzli Hastanesinde psikiyatri polikliniğinde, biyolojik psikiyatri alanında *Flufenazin Dekanoatnöroleptik* adlı çalışması ile doktoraasını tamamladı. Psikoterapi alanında Jungcu ve varoluşçu ekollerden etkilenen Merter, daha sonra I. Yalom'un grup terapisi metodunu benimsedi. Son on senedir var olan tecrübesini benötesi/transpersonal psikoterapi alanına aktararak, özellikle tasavvufi açıdan benötesi psikolojisine yoğunlaştı. Psikolojide dördüncü ekol olarak kabul edilen benötesi psikolojisinin Türkiye'deki ilk temsilcisi olan yazar, 2005 yılında İstanbul'un Üsküdar semtinde Türkiye Benötesi Psikolojisi Derneğini kurdu. Almanca, İngilizce ve Fransızca bilen 1987 yılında Türkiye'ye yerleşti. Evli ve iki çocuk babasıdır. İlk kitabı “Dokuz Yüz Katlı İnsan” ın ardından “Nefs Psikolojisi” kitabını yayınlayan yazar son beş yıldır “Kur’ân-ı Kerîm’in Psikolojik Açıdan Tefsîri” adlı çalışmasını sürdürmektedir.

Abraham Maslow, William James gibi psikologların öncülüğünde psikolojinin manevi yanına ağırlık veren *benötesi psikolojisi* (transpersonal psychology), insanın ruhsal yönlerini, değişik bilinç hallerini, doruk deneyimleri ve bütünleştirici bilinç üzerine yapılan araştırmaları merkeze alır. Dördüncü dalga psikoloji akımı olarak nitelendirilen benötesi psikolojisi aynı zamanda modern psikoloji teorilerini mistisizmin farklı formları ile bütünleştirme girişimidir.

“Dokuz Yüz Katlı İnsan” adlı eserinde kadim İslam tasavvuf geleneğini kaynak alan Merter, yeni bir psikoloji yaklaşımı geliştirmiştir. Bu yaklaşım, Doğu ve Batı düşüncesinin ortak bir zeminde buluşmasıyla daha sağlıklı bir psikoloji bilimi doğabileceği görüşünü merkeze alır. Bu doğrultuda Merter, ego psikolojisi, nefis psikolojisi olarak tamamlanırsa şayet, çağımıza özgü birçok davranış tarzının altında yatan nedenlere nüfuz edilebileceğini dillendirir.

Psikoloji alanında söz sahibi olan yazar, mevcut kuramların yaygın olarak insan ruhu hakkında *fili tarif eden körler* gibi (s. 11) değişik açılardan tanımlama yaptıklarını vurgular ve bundan dolayı bütünü kavrayamadıklarını ifade eder. Kitabının önsözünde senelerin psikiyatristi olmasına

rağmen sık sık depresyona girip çıktığını, geriye dönüp baktığında kendisini sanki her renge boyanmış biri gibi hissettiğini belirten Merter, edindiği tecrübeleri, yaptığı hatalara benzer hatalar yapılmasını diye okuyucuyla paylaştığını dillendirmiştir. Bu doğrultuda yazarın insana duyduğu yoğun sevginin ve ona ilişkin beslediği umudun bu eserin yazılmasında asıl güdüleyici faktör olduğu söylenebilir. Nitekim kitabının ilk sayfalarında Merter, bu hususa ilişkin şunları yazmıştır:

İnsani değerlerin güneşin altındaki buz gibi eridiği yüzyulumızda, insanın kim olduğunu ve sıkışıp kaldığı ontolojik dar alanlardan nasıl çıkabileceğini anlamak ve anlatmak öncelikli bir gaye haline geldi. Kendi kendini yok etme sürecine girmiş insanlığın kurtulması için zamana karşı bir yarış içindeyiz. Belki de Doğudan gelen güneş ışınları insanlık ağacının batı kıyısındaki donmuş dallara tekrardan can verir de gelecek ilkbaharda çiçekler açar. İşte bu kitabı, bu umutla kaleme aldım (s. 14).

Tasavvufun Batılı psikologlar tarafından yeterince incelenmediği ve bundan dolayı ortaya çıkan eksikliğin telafı edilmesi gerektiği inancıyla yazılan bu kitapta; modern psikolojinin tarihsel gelişimine, özellikle bilinçdışı kavramının nasıl oluştuğuna değinilmiş ve insanın gölgesi gibi ayrılmaz bir parçası olan bilinçdışı kategorilerine açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda söz konusu eser, psikolojiye tasavvufi açıdan bakma ihtiyacı hissedenlerin, insan bilincini, nefsin derinliklerini merak eden ve bu minvalde hayatlarına yön vermek isteyenlerin istifadesine sunulmuştur.

Kaknüs Yayınevinden çıkan ve on sekizinci baskısı yapılmış olan Mustafa Merter'in "Dokuz Yüz Katlı İnsan" adlı eseri kısa bir teşekkür ile önsözden ve dokuz ana bölümden oluşmuştur. Kitabın önsözünde (s. 11-15) yazar, kendi iç yolculuğunu samimi bir dille anlatmış ve insanlığın sıkışıp kaldığı ontolojik dar alandan tasavvufun uçsuz bucaksız iklimine doğru nasıl yol bulunacağını, modern psikoloji ile sufi psikolojisi arasında karşılaştırmalı bir yaklaşım benimseyerek okuyucuya sunmuştur.

Eserin "Bilinçdışının Keşfinin Kısa Tarihçesi" (s. 15-81) başlıklı birinci bölümüne, kitaba adını veren cümlenin geçtiği Hz. Mevlana'nın "Aziz dost! Sen, tek bir kişi değilsin; sen bir âlemsin! Sen derin ve çok büyük bir denizsin. Ey insan-ı kâmil! O senin muazzam varlığın, belki dokuz yüz kattır, dibi kıyısı olmayan bir denizdir. Yüzlerce âlem, o denizde gark olup gitmiştir" beyitiyle başlanmıştır.

Bilinçdışının keşfinin Batı dünyasında insan konusunda yapılmış

en çarpıcı keşif olduğuna değinen yazar, bu keşfin tarihsel analizini yapmış, nedenleri ve zamanlaması üzerinde durmuştur. Freud ile doruk noktasına çıkan bu keşif süreci sırasıyla (i) Freud ve öncüleri (ii) F. Nietzsche (iii) Freud'a İtiraz: C. G. Jung (iv) Freud ve Jung Sonrası başlıkları altında incelenmiştir. William James'in *hal psikolojisi* hakkında 1850'lerde söylediği sözlerin yeniden keşfiyle ondan ilham alan Karen Horney'in ve Abraham Maslow'un *gerçek benlik/real self* alanında yapmış oldukları çalışmaların Batı dünyasında benötesi psikolojisinin temelini oluşturduğunu ifade eden yazar, H. Hartman - H. Kohut gibi, benlik psikolojisini derinlemesine analiz eden isimleri tasavvufi bakışın özgün yaklaşımıyla mercek altına almış ve bu doğrultuda ilgili kuramları ve ulaşılan noktaları okurlarına sunmuştur. Modern psikolojinin geldiği nokta "Yeni Arayışlar" başlığı altında verilmiş ve tüm eksikliklerine rağmen sağladığı olumlu gelişmelere de değinilerek bölüm sonlandırılmıştır.

Kitabın "C. Tart ve Bilincin Halleri" başlıklı ikinci bölümünde (s. 83-141) W. James'in '*incecik bir zar altında başka bilinçlerin de olabileceği*' görüşünden etkilenen C. Tart'ın sistem teorisinden yola çıkarak, insan bilincinin hem yatay hem de dikey analizini yapmaya çalıştığı anlatılmıştır. İlk kez metodik yaklaşımla ele aldığı "Bilincin Halleri" adlı kitabında C. Tart'ın insan bilincini sırasıyla (i) güncel uyanık bilincimiz olan günlük alışılmış bilinç durumu (GABD) (ii) gün boyu küçük farklılıklar gözlenen değişik bilinç halleri (DBH) (iii) alışılmış bilinç durumuna göre büyük farklılıklar gösteren farklı bilinç durumları (FBD) şeklinde sınıflandırdığı belirtilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak Tart'ın teorisinde güncel bilincimizin ortaya çıkmasına neden olan birbiriyle bağlantılı on iki sistem üzerinde durulmuştur. Öncelikle farkındalık (müşahede alt sistemi) incelenmiş sonrasında farklı bilinç durumları olarak nitelendirilen rüya, hipnoz, sarhoşluk, meditasyon ve uyku kavramları incelenmiştir. Bu doğrultuda değişik bilinç halleri hakkında ayrıntılı bilgi veren Merter, yaptığı tanımlamaların daha iyi anlaşılması noktasında şemalar kullanarak anlatımını güçlendirmiştir. Bununla birlikte yazar, tasavvufta yaşanan durumları ve halleri (zikir, tefekkür, rabita, murakabe, sema) karşılaştırmalı bir şekilde incelemiş ve bu hallerin insana neler kazandırabileceğini kendi tecrübelerinden yola çıkarak okuyucuya aktarmıştır.

Sufi psikolojisi açısından, değişik bilinç hallerinin anlaşılmasının önemi üzerinde ısrarla duran yazar, tasavvuftaki *hal, makam* kavramları ile Tart'ın *değişik bilinç halleri* arasındaki benzerliğe dikkat çekmiştir. Merter, Tart'ın kitabını yazmadan 700 sene öncesinde tasavvufun hal ilmin-den (Seyr-i suluk) bahsettiğini, "Mesnevi-i Şerif"ten alıntılıdığı beyitlerle

hem okuyucunun hem de R. Frager aracılığı ile göndermiş olduğu mektupla C. Tart'ın bilgisine sunmuştur.

Eserin “Ken Wilber ve Bilinç Yelpazesi” (s. 113-139) başlıklı üçüncü bölümünde, 1970lerin romantik Jungcu dahi çocuğu olarak tanınan Kenneth Earl Wilber'in kısaca özgeçmişinden bahsedilmiştir. Daha sonra Wilber'in görüşleri üzerinde durulmuş ve ikinci kitabı “Atman Projesi”nde Wilber'in manevi gelişimi ve aydınlanmayı açıklamaya çalıştığı belirtilmiştir. Bu doğrultuda *önce/öte karşılıklı* kavramı ile aydınlanma diye tanımlanan sürecin hayatın ilk dönemlerindeki *safliğe dönüş* olmadığını ifade eden Wilber'in, benötesi hallerin özgür irade ile harekete geçen üstün insani değerler olduğuna ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Bu görüşlerle Jung'un da temsilcisi olduğu *romantik ikellik* görüşünün ve Freud'un manevi arayışları tanımlamak için ileri sürdüğü *gerileme teorisinin* çürütüldüğü belirtilmiştir. Kitapta Einstein'ın bütün fizik kanunlarını bir formül altında toplaması gibi Wilber'in de maneviyatı ve tüm bilimlere kapsayan eksiksiz bir daire oluşturmak istediği, ne var ki deha seviyesindeki zekâsına rağmen vahiy mesajından kopuk marifet arayışından dolayı çabalarının sonuçsuz kaldığı belirtilmiştir.

İlk kitabı “Bilinç Yelpazesi” nde Wilber'in (tasavvufi karşılığı *akellik* olan) bu âlemi *birlik bilinci* olarak tanımladığı belirtilmiştir. Bu doğrultuda Wilber'in, sonsuzluk âleminde, içinde yaşadığımız zaman ve mekân boyutuna düşen *bir damlanın* yani insanın serüvenini anlattığı *iniş/ nüzul şemasının* ilginç yönlerine değinilmiştir. Çok katmanlı bilinçdışı ile tasavvuftaki nefsin katmanları arasındaki benzerliğe dikkat çekilmiş ve bu benzerlik şemalarla desteklenmiştir. Tart'ın ve Wilber'in görüşlerinin özetlendiği söz konusu bölüm Mesnevi'den alıntılar yapılarak sonlandırılmıştır.

Kitabın “Muhyiddin İbn Arabi” (s. 141-183) başlıklı dördüncü bölümünde filozof-sufi kimliği ile bilinen, İslam ve tasavvuf düşüncesinin dünyada en çok tanınan şahsiyetlerinden biri olan İbn Arabi'nin kısaca hayatına ve düşünce sistemine yer verilmiştir. Onun “Fusus'ül-Hikem” adlı eserinden yola çıkarak insan varlığının ontolojik yapısını (i) Dipsiz Karanlık A'yan-ı Sabite ve (ii) İlahi Tecellinin Odak Noktası Can başlıkları altında inceleyen yazar, İbn Arabi'nin felsefi ve sufi bakış açısıyla, vahdet-i vücud anlayışına, ilahi isimlere ve rahman-rahim makamları arasındaki farklara değinmiştir. Yunan filozofları (Eflatun, Plotinus), Jung'un arketipleri, Wilber'in ikilik düalizmi konularının ele alındığı bu bölümde öne sürülen düşünceler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar incelenmiştir. Mevlana'nın eserlerinden alıntılarla konu zenginleştirilerek, nefis-i emmarenin zaman âlemine nüzülü (inişi), *rahman-rahim farkı*,

ben, benlik ve gölgeler âlemi şemaları kullanılarak açıklanmıştır.

“*Gölge varlık olarak tanımlanan insanın maddi “gerçekliği” derununda en-Nur esmasını mı taşımaktadır? Derinlerine doğru nüfuz edildiğinde, tüm maddi âlemin özü, Nur’dan mı müteşekkildir?*” sorusuna Merter, nur ile hayal arasında bağlantı kuran İbn Arabî’nin görüşlerini esas alarak açıklık getirmiştir. Bölüm sonu Muhammed Esed’in Berlin metrosunda seyahat ederken gördüğü yüzlerin istisnasız nurdan mahrum, donuk acıyla kasılmış olduğunu müşahede etmesi sonucunda eşi ile birlikte İslam dinini tercih etmesi hikâyesi ile bağlanmıştır.

“İki Kutuplu İnsanın İç Diyalogu Nefs-Can İlişkisi” (s. 185-258) başlıklı beşinci bölüme yazar, kitabının arka kapağına da konu olan insan ve nefis katları tasviri ile başlamıştır. Bu doğrultuda nefis mertebelerini bir gökdelen olarak tasvir etmiş, insanın her katta tıpatıp bir benzerinin olduğunu ve psikolojik açıdan her alt kişiliğin sahnede oynanan role kabul ettiğini belirtmiştir. Söz konusu katlar arasında niçin yükselmemiz gerektiği sorusunun cevabını yazar Kur’an-ı Kerim’den ayetlerle, Mevlana’dan beyitlerle, kendi deneyimleriyle ve gerçek hayattan kesitlerle açıklamıştır.

Gündelik hayatta tecrübe edilen nefsin katlarına özgü latif duyguların ve hallerin öneminden bahseden Merter, kaplarına sığamadıkları için ötelere sızlamak isteyen bir sürü gizli dervişin bu özlemlerle yaptıkları yanlışlara değinmiştir. Bu bağlamda nefis mertebelerinde yükselip daha *yüksek katlara* çıkıldıkça insandaki görme duyusunun süreç içinde büyük değişikliklere uğrayacağı ve görüşteki bu farklılaşmayla eşyaya bakıldığına anlamın da değişeceği vurgulanmış ve nefis mertebelerine göre farklılık arz eden *nazar, basiret, müşabede, ruyet* olarak isimlendirilen hallerin tanımlamaları yapılmıştır. Nefis mertebelerini kat ettikçe insanda zühur eden *keşf, hayret, hikmet, her an yeniden yaratılış, zaman, ölüm ve gerçek hayat âlemi* gibi hallerin müşahedeyle bağlantısına değinilmiştir. Asrın ünlü düşünürlerinin insana bakış açılarını, nefis mertebelerini merkeze alarak karşılaştırmalı bir metotla inceleyen yazar, *esyanın ve insanın bakikati - tecelli ve taayyün* şemalarıyla anlatımını güçlendirmiştir. Son olarak “Fusus’ül Hikem”den ve tasavvuf büyüklerinden alıntılara yer vermiştir.

Eserin “İslami Değişik Bilinç Halleri” (s. 259-280) başlıklı altıncı bölümüne değişik bilinç hallerinin tanımıyla giriş yapılmıştır. Kararlı bir yapısı olmayan bu hallerin günlük hayatta ortaya çıkış anlarına değinen yazar, söz konusu hallerin dış etkenler tarafından nasıl belirlendiği üzerinde durmuştur. Arzuların ve isteklerin girdabında insanın doğum la başlayıp ölümle biten yatay alandaki arayışının bedelinin ağır olduğunu

ve manevi yükselişi temsil eden dikey boyut ile temas kurulmadığı takdirde nefis katlarında iniş başlayacağını ifade eden Merter, bu durumun karanlık ve ontolojik daralmayı beraberinde getirdiğini, güncel hayattan örneklerle ifade etmiştir. Bu bağlamda yükselişe geçmek için yapılması gereken uygulamaların başında gelen namaz ibadetinin önemi üzerinde durulmuştur. Daha sonra namaz ibadetinin insanda yaptığı değişim, “Namaz” (değişik bilinç hali) başlığı altında incelenmiştir. *Namaz durumunda zihinsel değişim* adlı şemayla anlatım daha açık kılınmıştır. Namaz ibadetinin tetiklediği değişik bilinç halleri, zahiri ve batını anlamda insana kazandırdıkları ve abdestten başlayarak ibadetin tüm ayrıntıları sufi psikolojisi bağlamında Kur’an ve sünnet ışığında incelenmiştir.

Beş vakit namaz vasıtasıyla nefsin katlarında başlayan yükselişin tüm zamanlara yayılması ve yeni varoluş modelinin oluşması için, ramazan ayında ve üç aylarda yapılan ibadetlerin ve özellikle orucun önemine dikkat çeken Merter, bu aylarda yapılan ibadetlerin insan bedeninde ve ruhunda yaptığı değişiklikleri analiz etmiştir. Benzer şekilde hac ibadetinin geçmişten günümüze taşıdığı hikmetler, Ali Şeriatî’nin “Hac” isimli kitabından alınan fikirler eşliğinde anlatılmıştır. Son olarak oğlu Müslüman olan Amerikalı bir babanın “Sizin İslam dediğiniz şey, olsa olsa bir hayat sigortası olmalı” sözüyle bölüm sonlanmıştır.

Eserin yedinci bölümü “Yeni Çağ Manevi Arayışları” (s.281-297) adını taşımaktadır. Hz. Mevlana’nın Divan-ı Kebir’inden alıntılıdığı “...Ey insanoğlu! Hazine bulursun ama ömür bulamazsın. Sen uğraş da kendini bul, kendindeki gizli hazineyi araştır...” cümleleri ile konuya giriş yapan yazar, nefis yapısının katları arasında sıkışıp kalan tüm insanların, inanışları ne olursa olsun hasretle bir üst kata çıkabilmek için arayış içerisinde olduklarını belirtmiştir ve Batı dünyasının metafiziği yaşayamama gerilimi içerisinde oluşunun nedenleri üzerinde durmuştur. Bu bağlamda diğer dinlerin, müntesiplerine getirdikleri mesajların yetersiz olduğuna değinilmiş ve bundan dolayı ortaya çıkan boşluğu kendi başlarına doldurmaktan başka çareleri kalmayan insanların yeniçağ manevi arayışlarına yönelindikleri belirtilmiştir.

Yeniçağ manevi arayışları çerçevesinde Hristiyanlık inancı, (Katolikler, protestanlar, mormonlar vs.) Musevilik dini, Hinduizm, Budizm gibi inanışlar değerlendirilmiş ve bunların günümüzde geldikleri nokta gözler önüne serilmiştir. Bu bağlamda kişisel imkânları doğrultusunda manevi yükselme arayışına girenleri bekleyen tuzaklar, yazarın kendi deneyimleri doğrultusunda verdiği örneklerle okuyucuya sunulmuştur. Aynı zamanda bu tuzaklar, Kur’an’dan ayetlerle ve hikmet sahibi ariflerin sözleriyle delillendirilmiştir. *Kendin pişir kendin ye ermişliği* ile bir yere

varılamayacağıının vurgulandığı bu bölüm, ruhun kutsal olduğunun ve bu kutsallığın hakkını vermek gerektiğinin altı çizilerek sonlandırılmıştır.

“Benötesi Psikolojisi ve Psikoterapi” (s.299-386) başlıklı sekizinci bölüm (i) Rüya Yorumu (ii) Rüya Analizine Giriş (iii) Diğer Psikoterapi ve Sosyoterapi Yaklaşımları (iv) Yeni Sosyoterapi Arayışları alt başlıklarından oluşmaktadır. İlk olarak psikoterapinin tanımı ile başlanmış, daha sonra nefsin katmanlı yapısının bilinmesinin psikoterapiye ve dolayısıyla psikolojik tedavi sürecine taptaze bir soluk getireceğine dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda insanın hayat yolculuğu karanlık bir ormana benzetilmiştir. Bu yolculuk, yolunu kaybeden insana hasta, ormanı tanıyan, tehlikelerden haberdar olan, hatta bir zamanlar kaybolup yolunu bulmuş olan insana da terapist denildiği orman metaforu üzerinden anlatılmıştır. *Kritik diyalogu* terapide “çok kutsal insani bir boyutu olan varoluşsal bir duruş” olarak tanımlayan yazar, psikoterapistin eğitimini, hastalarıyla diyalogunun nasıl olması gerektiğini kendi tecrübelerinden ve örnek aldığı şahsiyetlerin hayatlarından verdiği kesitlerle açıklamıştır.

Merter, benötesi psikolojisinin geçmişini tekrar süzgeçten geçirdiği sekizinci bölümde assogioli şemasından yola çıkarak psikoterapi ekollerini üç ana grupta incelemiştir. Ardından orta bilinçdışı ve alt bilinçdışı katmanlarında gelenen noktaya değinmiş ve sonrasında nefsin üst katmanları ile ilgilenen, tasavvuftan feyz alan benötesi psikoterapinin önemine dikkat çekmiştir. Yazar, benötesi psikolojisinin araştırma ve tedavi yöntemleri olarak rüya yorumlarının önemli bir yer tuttuğunu ifade ettikten sonra S. Freud ve C. Jung’un rüya analizlerine yer vermiştir. Bu bağlamda O, benötesi psikolojisi açısından farklı bir bilinç durumu olan rüyayı “bizler kuantum sıçraması yapıp o sonsuz bilinç dışı okyanusuna dalarız” (C. Tart) sözü ile açmış ve okyanus kadar derin olan rüya âlemi hakkında Mevlâna, İbn Arabi, İmam Gazali, Fahreddin Razi, İbn Haldun, Ahmed Avni Konuk gibi din büyüklerinin görüşlerine yer vererek son değerlendirmelerini yapmıştır.

Rüya analizine giriş başlığı altında dokuz tane rüya örneği üzerinde duran Merter, rüya analizine yardımcı olmak amacıyla üç aktif hayal kurma örneğine, metotlarına ve bunların uygulandığı alanlara ilişkin bilgilere yer vermiştir. Son olarak sosyoterapinin (hayır terapisi), sosyal duyarlılığın tedavi edici yönüne değinerek bölümü sonlandırmıştır.

“Son Değerlendirmeler” (s. 387-395) başlıklı kitabın dokuzuncu ve son bölümünde yazar, dokuz yüz katlı olarak tanımladığı insanın, nefsin katları arasında sıkışıp kaldığı veya aşağıya doğru düşüşünün gerçekleştirdiği durumlardaki hallerinden bahsetmiştir. Bu hallere sebep olan rahatsızlıkları (i) Manevi Aidiyetsizlik Depresyonu (ii) Sanal Bağımlılık (iii)

Cinsellik (iv) Sadist, Psikopat ve Sosyopat Davranışlar (v) İntihar ve Otomutilasyon (kendi bedenine zarar verme) başlıkları altında incelemiştir. Hal psikolojisinin çıkış noktasına ve günümüzdeki önemine değinerek bölümü sonlandırmıştır.

İlerleyen sayfalarda “Yayınlanmış Makaleler ve İleriye Yönelik Araştırma Alanları” başlığı altında kitaba (i) Psiko-spritüel Kriz (ii) Din-Maneviyat-Psikoloji ve Psikiyatri (iii) Kaliforniya Sendromu ve (iv) Mektuplar (s. 399-452) adlı dört ek bölüm ilave edilmiştir.

Eserin güçlü yönleri: (i) Benötesi psikolojisinin Türkiye’deki tek temsilcisi ve alanında dördüncü ekol olarak kabul edilen nefis psikolojisi ilminin kurucusu olan Merter, psikoterapi alanına yepyeni bir bakış açısı getirerek geliştirdiği terapi teknikleri sayesinde eserine dünyada ilk ve eşsiz bir çalışma niteliği kazandırmıştır. (ii) Geçmişten günümüze Batı psikolojisinin tüm yönlerinin karşılaştırmalı bir metotla ele alınması, psikoloji, felsefe ve tasavvufa meraklı okuyucular için kitabı çok değerli bir hazine haline getirmiştir. (iii) Alanına son derece hâkim olduğu görülen yazar, bu eserinde, katlar arasında sıkışıp kalmış, kendi özünü kaybetmiş çağımız insanının yaratılış gayesi olan ahsen-i takvime ulaşma potansiyeline sahip olduğunu etkin bir dille temellendirmiştir. Eser, günümüz insanına katlar arasında nasıl yükselebileceğinin yollarını öğretme ve metotlarını gösterme açısından bir başucu kitabı olma niteliği taşımaktadır. (iv) Modern psikoloji biliminin yıllarca dayattığı basit, aşağılık ego yapılarının aksine insanın kendi çaba, inanç ve isteğiyle çok katlı ve çok yönlü nefis aşamalarına ulaşabileceğini göstermesi, insanın sonu olmayan bir gelişme potansiyeli olduğunu okuyucuya aktarması eseri güçlü kılan yönlerdendir. (v) Eserinde Mevlana’nın ve İbn Arabi’nin görüşlerine ağırlık veren yazarın, anlam arayışı içerisindeki günümüz insanını, psikolojiden çok önce keşfedilen tasavvufa yönlendirme gayreti takdire layıktır.

Eserin zayıf yönleri: (ii) Kitap teoloji ve psikoloji bilimi perspektifinden ele alınmıştır. Fakat okuyucuların her iki alana da hâkimiyet düzeyleri aynı olmayacağı göz önünde bulundurulduğunda eser yeterince anlaşılabilir değildir.

Eserin geliştirilebilir yönleri: (iii) Psikoloji ve teoloji perspektifinden yazılan eserin iki alan okuyucusu için de anlaşılır olmasını sağlamak için konular sadeleştirilebilir veya daha fazla açıklama yapma yoluna gidilebilir. Böylelikle bu kıymetli eserin anlaşılabilirlik düzeyi artar ve daha fazla insanın istifade etmesi sağlanmış olur.